

*

נראה פרוותא דמשהיג הוא המקום שקורין אותו עתה בשם 'בחרין' שמשם מוצאין מן הים המרגליות שקורין לול"ו. ועתה מלכות פרס טוענת שזה המקום שלה ומלכות תוגרמה טוענת המקום שלה ולא נשתו ביניהם ונשאר המקום ביד בעלים שיושבין בו, ואין זכות בו ובפירותיו לא לזה ולא לזה' (מתוך בן יהודע רבני יוסף חיים מבגדאד).

דף עח

'אמר רב יוסף: מכאן רמז לנדה שצריכה לישב עד צוארה במים'. יש מי שפירש 'לישב' כפשוטו, ונרמז זאת בכתוב מכך שהטמאים טובלים באותו נחל, ובעומק כזה שהמים מגיעים עד צואר בעמידה, אסור להכנס בו כמו שאמרו לעיל – אלא משמע שמגיעים עד צואר בישיבה ולא בעמידה (עפ"י רא"מ הורבין).

ואולם מדברי כמה מהמפרשים נראה שלרב יוסף צריך שיהא עומק המים שלש אמות, והיינו שיעור המים עד צואר בעמידה (ראה בסמוך. וע' ספר הישר לר"ת ס' מה ש'לישב' היינו לעמוד. וע' במש"כ לעיל לא סע"א שלפ"ז מתבארים דברי אביי שם, שנקט כהנחה פשוטה שהמקוה שבמקדש היה ברום ג').

טעמו של דין זה, פירש בשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"א קו); על ידי שנכנסת עד צוארה במים קודם הטבילה, המים מקדמים ובאים לכל מקום ואז אפילו אם אחר כך בשעת הטבילה תשוו מדי ויווצרו בגופה קמטים שאין המים נכנסים לשם, כיון שהמים קדמו ובאו לכל מקום בגוף – טבילתה כשרה. [ומכאן ראייה לדעת הט"ז שמועיל הכשר 'מים מקדמים' לקטמים, ואם נכנסה תחילה עד צואר, גם אם אחר כך שחה מדי – עלתה לה טבילה. ואולם הש"ך חולק על כך וקשה לעשות מעשה כנגד דעתו].

ומה שאמרו 'לית הילכתא כוותיה' – מפני שרשאית אף לכתחילה לסמוך על כך שתיוהר מלשוו יותר מדי בשעת הטבילה, ואין צריכה משום כך להיכנס עד צואר במים.

בחזון איש (יו"ד קלו, א) באר שרב יוסף סובר שזה שאמרו (בפסחים קט.) 'כל בשרו במים – מים שכל גופו עולה בהם ושיערו חכמים אמה על אמה ברום ג' אמות' – כן צריך להיות עומק המים. ובוזה הסביר את הוכחת רבנו תם מכאן שגם מעיין צריך שיעור זה לטבילת אדם, ולא אמרו מעיין מטהר בכלשהו אלא בטבילת כלים – כי אם גם לטבילת אדם אין שיעור, לא היה שייך כאן הדין הוה שיגיעו מים עד צואר שהרי מדובר כאן במעין.

ומדבריו אלו מבואר שאין טעמו של רב יוסף כדי שיהיו המים מקדמים ובאים, שאם כן אין מקום כלל לחלק בין מעין למקוה [ואפשר שכן היא דעת הגר"א (רא,א) שחולק על דין זה], אלא הלכה היא בשיעור מקוה.

וע"ע בהעמק שאלה (אחרי צו, יג) שבאר מחלוקת הרמב"ם ורבנו תם האם 'לישב' ממש אם לאו.

'אמר ליה: לא סבר לה מר להא דאמר רב אשי: סנדל לכתחלה לא?'. הגם שמסרו בשם רבינא עצמו עבר בסנדל – יש לומר שמכאן סייעתא לאומרים שני רבינא היו. ועוד אפשר שאינו אלא דיחוי שדחאו אבל לפי האמת הוא מתיר לעבור בסנדל (תוס' ישנים).

'רבה מצטנן בינוקא' – בתינוק שבשרו קריר או לח (עפ"י רב האי גאון; הר' אליקים. וכן משמע בטשו"ע). ויש

מפרשים: מין כלי שתיה שצוארו ארוך ושותים ממנו ביניקה (עפ"י גאונים; רי"צ גיאות. וגרס: 'ונקא'). הרש"ש רצה לפרש: ענף רך ('מראש יונקותי'). ויש מי שמפרש דלעת צעירה [או ירק אחר] (ע' עינים בדברי חז"ל ובלשונם עמ' נד).

'חסר נמי אסור משום דמזדריב'. בעלמא לא מצינו שהחמירו בכמו זה, אלא כאן כיון שכוונתו להצטנן במים חושיים יותר (חדושים ובאורים).

כעין זה מצינו בפסחים (פד) שאסרו להניח גחלת על עצמות הפסח כדי להוציא המוח שמא תיבקע העצם, והקשו אחרונים הלא דבר שאינו מתכוין הוא ואינו 'פסיק רישיה'. ויש מפרשים הואיל ורוצה עכ"פ בפתיחת העצם הרי זה נחשב כמתכוין כי יש לו ניהותא בדבר (עפ"י מנחת שלמה י.ד. וע"ע ביוסף דעת שם). והכא נמי, הגם שאינו מתכוין לשפיקה אבל נוח לו בצינון ובלחלוח הלכך עשאוהו כמתכוין. גם היות והדבר מסור לכל, חששו חכמים פן יפרץ הדבר ויבואו אחרים לעשות בכוונה תחילה להשתמש בכלי באופן לא זהיר כדי שיישפך.

'בערב תשעה באב מביאין לו מטפחת ושורה אותה במים ומניחה תחת מראשותיו ולמחר מקנה פניו ידיו ורגליו. בערב יום הכפורים מביאין לו מטפחת ושורה אותה במים ועושה אותה כמין כלים נגובים ולמחר מעבירה על גבי עיניו'. החמיר ביום הכפורים יותר לעשותה ככלים נגובים – משום איסור 'סחיטה' וכדלהלן (כ"ג). וכיון שסחטה הרבה ככלים נגובים, אין בה כדי קינות פניו ידיו ורגליו אלא מעבירה על עיניו, להסיר לפלוף וחבלי שינה (רמב"ז).

'איפכא אמרת לן' – כי היה סובר שיש להחמיר בתשעה באב יותר מיום הכפורים שדברי סופרים צריכים חיזוק יותר כמו שמצינו בכמה מקומות (עפ"י תוס' ישנים. והנצי"ב פירש שלכך החמיר בתשעה באב יותר, כי סובר שאר עינויי יוהכ"פ מדרבנן, ואילו בתשעה באב – מדברי קבלה, ע"ש).

(ע"ב) 'זאמינא ליה בתענית צבור מאי' – כי שמא יש להחמיר בדברי סופרים שצריכים חיזוק יותר (תוס' ישנים. וע' הסבר נוסף בחדושי הנצי"ב).

'אלא אמר רבא: לעולם דכולי עלמא מנעל הוא'. מפרש"י משמע שלפי דברי רבא מנעל של עץ אסור לצאת בו לכל הדעות [בדומה לקב הקיטע העשוי מעץ], שהרי זה 'מנעל'. לא התירו אלא בשל שעם ומיני עשבים וכפות תמרים. (ויש אומרים שכן גם דעת הרמב"ם. ע' בית יוסף או"ח תריד; לחם משנה שביתת עשור ו; שער המלך כלים. וכן פסק ריא"ז. וכתב ששעם קשה הריהו כעץ).

והרו"ה החמיר לומר שלפי מסקנת רבא אפילו של שעם וכדו' אסור, שלא כשאר החכמים שנהגו בו היתר.

ואולם הרמב"ן ועוד פוסקים כתבו שאפילו של עץ מותר, ומה שאמר רבא 'דכולי עלמא מנעל הוא' היינו בין לרבי מאיר בין לרבי יוסי, אבל חכמים חולקים וסוברים שאינו מנעל ואסור לחלוץ בו, הלכך מותר לצאת בו ביום הכפורים. (ע' פירוש נוסף בסוגיא בשפת אמת).

'זהו מותרין לכתחלה קתני'. טעם הדבר שאין שייך כאן לאו דלא תאכילום' – נתבאר לעיל עז:

'גדל פורתא – תבורי מאני, כי הא דרבה זבין להו מאני גזיזי דפחרא לבניה ומתברי להו'. פרש"י: כלים סדוקים של חרס בדמים קלים. כי לולא כן יעבור בבל תשחית (ריעב"ץ).

אפשר לפרש משום שיכול להשיג כלים סדוקים בפחות, לכן אם משתמש בשלמים עובר בבל תשחית, ולפי זה אם אין בנמצא אלא כלים יקרים, שמא אין כאן השחתה שהרי מועיל הדבר לתינוק. אך יתכן שמכל מקום יש כאן מעשה של השחתה ואסור בכל אופן. וצ"ב.

אם מחמת סכנת עקרב – מותר. קשה הלא פשוט הדבר שפיקוח נפש דוחה אפילו אכילה ושתייה. ואפשר הכוונה שרשאי לילך למקומות שמצויים בהם עקרבים ולנעול מנעל, ואינו צריך להימנע ולישב בביתו (שפת אמת. וכן נראה לשמוע מדברי הטור סו"י תריד).

דף עט

ככותבת שאמרו בגרעינתה או בלא גרעינתה. לפרש"י הספק הוא אם משערים בכותבת עם הגרעין או בלעדיו. והתוס' הקשו על כך מלשון המשנה 'כמוה וכגרעינתה', ואין במשמע לפרש 'כמוה או כגרעינתה' כי יש לנקוט את השיעור הקטן בשניהם. ופרשו הספק האם משערים בכותבת [וגרעינתה] עם גרעין נוסף, ו'וכגרעינתה' ששינונו היינו גרעין אחר נוסף, אם לאו, ו'וכגרעינתה' – היינו זה שבתוכה.

לפירוש זה צריך באור היכן משמע לרב אשי מ'גסה' לכלול גרעין נוסף. ושמו יש לפרש הספק האם פשוט המשנה 'ככותבת הגסה – כמוה וכגרעינתה' מתפרש שכותבת הגסה [בלא גרעין נוסף] היינו ככותבת רגילה עם גרעין נוסף, או שמא כותבת הגסה אינה גדולה כל כך כשיעור בינונית עם גרעין נוסף אלא פחותה משיעור זה [וכמוה וכגרעינתה' היינו גרעין שבתוכה]. וזהו שאמר רב אשי 'גסה איתמר, כל כמה דגסה' כלומר מסתבר ליתן שיעור מקסימלי לגסה שהיא כבינונית ועוד גרעין, ולא פחות (ומצינו כע"ז בברכות לט. ששיעור זית גדול בלא גרעין, גדול יותר מזית בינוני עם גרעין).

ולפי"ז לא קשה [על פירוש התוס'] מדוע לא נקט התנא לשון ברורה יותר: 'ככותבת הגסה ועוד גרעין' או בקיצור 'ככותבת הגסה וגרעינתה' – כי באמת אין להוסיף גרעין נוסף בכותבת הגסה.

עוד יש לפרש הספק; האם כשינונו 'כמוה וכגרעינתה' הכוונה היא לגסה ועוד גרעין, או לבינונית ועוד גרעין. ופרש רב אשי ממשמעות הלשון 'גסה איתמר' שעל אותה כותבת גסה שדיבר התנא, אמר 'כמוה וכגרעינתה'.

ויש מפרשים: 'בגרעינתה' – משערים אותה כמות שהיא שלמה עם הגרעין, והרי שיעור זה כולל את החלל שבין הבשר לגרעין, 'או בלא גרעינתה' – משערים בכותבת מעוכה שאין בתוכה גרעין, עם גרעין נפרד, ולפי זה אין חללה בכלל השיעור (כן פרשו המאירי והעיטור. וכן כיוונו לפרש בשפת אמת ובהדושים ובאורים. והנצי"ב פירש כן בדעת רש"י).

זקנים להו לרבנן דבהכי מיתבא דעתיה, בציר מהכי לא מיתבא דעתיה. בספר שפת-אמת דקדק מה ענינה של תוספת זו ולשם מה היא נצרכת, והלא שיעור כותבת נמסר הלכה למשה מסיני. וכתב, כיון שנסתפקו לעיל בשיעור זה אם בגרעינתה אם לאו, לכך נצרכת הסברה לומר שהשיעור תלוי בישוב הדעת, ומשום כך פשוט רב אשי 'גסה איתמר – כל כמה דגסה'.

לכאורה יש לפרש שההלכה נתקבלה שחיוב יוהכ"פ תלוי בשיעור ישוב הדעת [וההלכה מפרשת גדר 'לא תעונה' דהיינו אכילה שיש בה ישוב הדעת, וכמשמע בגמרא בסוכה ו. שכותבת דיוהכ"פ מהלכה למשה מסיני. וכן מפורש בשו"ת הריב"ש קסג], אך לא נמסר בהלכה כמה הוא שיעור זה. [וכן יש לומר לענין שיעור טומאת מגע בשרצים, שאמרו (בנויר נב.) 'בהם – עד שיגע במקצתן שהוא ככולן ושיעורו חכמים בכעדשה'. ולשון דומה מצינו גם לענין כביצה לטומאת אוכלין (להלן פ.) 'שינו חכמים בשיעורן'. וצ"ע]. וע"ע בהגהות מהר"ץ חיות להלן פ. דרך אחרת.

התלמיד ישנן שמועות מגדולים אחרים – ה"ט"ז מתיר ובספר תוספת שבת אסר. ומסתבר שאם הרב מסתפק בדבר מסוים והולך לשאול לתלמיד שיודע זאת – לא גרע משאר דבר מצוה שמותר (עפ"י משנ"ב שא סק"א).

הסיקו שמותר לעבור במים ביוהכ"פ לשמוע הדרשה, הן בהליכה הן בחזרה, ובלבד שלא יוציא ידיו מתחת חפת חלוקו (= שרוול וכד') להגביה שולי החלוק על זרועו – שאז אינו נראה כמלבוש אלא כנושא על כתפו ואסור משום טלטול (רש"י. ויש אומרים, לעשות הכר כדי שלא יבוא לידי סחיטה).

ההולך לשמור פירותיו – מותר לעבור במים (מפני הפסד ממונ. ודוקא בהליכה אבל לא בחזרה. פוסקים). וכל זה כשאין המים רודפים, שאם כן אף בחול אסור מפני הסכנה, אם הם גבוהים ממתנים ומעלה.

א. יש מי שכתב שבכל מקום שהתירו לעבור במים, אפילו יש לו דרך להקיף ביבשה – יעבור במים, שעדיף למעט בהילוך (אור זרוע; רמ"א תריג, ח). והאחרונים הסכימו שמוטב להקיף (מובא במשנ"ב שם).

ב. כתב בה"ג (והובא בטשו"ע תריג, ו [וע"ש בטור וב"ח]. וכן הסכים הרשב"ש בתשובה קצד): לא התירו לעבור אלא בגופו אבל לא בספינה, משום גזרת 'שיטה' האסורה בשבת וביום טוב [גזרה שמא יעשה חבית של שייטים שהוא איסור תורה, לכך אסרו אף לדבר מצוה (ע' ד"מ). וי"מ לאידך גיסא; בגזרת שיטה שאין לה סמך בתורה – העמידו דבריהם, משא"כ איסור רחיצה ביוהכ"פ. ע' ב"י].
ואפילו כשהגוי שמוליכה אינו עושה מלאכה עבור ישראל, אין להקל (מגן אברהם).

דף עח

קלד. א. האם יש שיעור לגובה המים שהנדה טובלת בהם?

ב. האם מותר לעבור במים בשבת או שמא יש לחוש שמא יישמט מנעלו או סנדלו ויבוא לטלטלם בידו?

א. רב יוסף רמז מן הכתוב בזכריה, שנדה צריכה לישב עד צוארה במים (-) שיהיו עמוקים דיים כדי לוודא שבטבילתה תתכסה לגמרי במים. או כדי שיקדמו המים קודם הטבילה לכל מקום בגופה, שגם אם יוצרו קמטים בשעת הטבילה – תהא הטבילה כשרה. עפ"י מפרשים). והסיקו שאין הלכה כן אלא יכולה לטבול אף ברדודים מאלו.

כתבו הפוסקים שאעפ"י כ צריך שיהיו המים גבוהים מעל לטבור זרת לפחות, כדי שלא תצטרך לכפוף עצמה הרבה. ואם היו מימיו מרודדים ויש בהם ארבעים סאה, וטבלה בשכיבה [דוקא באופן זה אבל לא תטבול באלכסון או בכפיפה מרובה] – עלתה לה טבילה (עפ"י שו"ת הרשב"א ח"א תתיח-ט וח"ג רכג; יו"ד קצה, לו רא, טו).

ב. בשם רבי אמי ורבי אסי מסרו שהיו עוברים דרך שלולית / תעלת מים בשבת [לדבר מצוה ובלבד שלא יוציא ידו מתחת חפת חלוקו – כנ"ל ביוהכ"פ] כשהם נעולים במנעלים דרך מלבוש. ואף בסנדל העלול ליפול מן הרגל יותר מן המנעל מסר רב רחומי שראה את רבינא שעבר בו דרך מלבוש. רב אשי אמר: סנדל לכתחילה לא.

הלכה כרב אשי לאסור בסנדל (או"ח שא, ד). ונראה שאין זו בגדר גזרה דרבנן אלא שראוי להימנע מכך (חדושים ובאורים).

- קלה. א. האם מותר לישב על טיט לח ביום הכפורים? וכן להצטנן בשאר דברים לחים או קרים?
 ב. האם מותר לקנח פניו ידיו ורגליו במטפחת לחה ביום הכפורים ובתשעה באב?
 ג. מהו לצאת בסנדל של שעם וכד' ביום הכפורים ובתענית צבור? ומה דין קב הקיטע ביוהכ"פ?
 ד. מה דין התינוקות בענויי יום הכפורים?
 ה. האם מלך וכלה מותרים לרחוץ פניהם ביוהכ"פ? האם החיה מותרת בנעילת הסנדל? ומה דין הנעילה מחמת סכנת עקרב?

א. שנה יהודה בר גרוגרות: אסור לישב על גבי טיט ביום הכפורים, (שלחלו המים הוא עונג הקרוב לרחיצה. רש"י). אמר רבי יהושע בן לוי: ובטיט המטפח (= המלחלח). אמר אביי: ובטופח על מנת להטפח (-) בכדי שיניח אדם ידו על הטיט ותעלה בה לחלוחית כזו שאם ידביקנה לידו האחרת תדבק בה לחלוחית. ואם לאו - מותר. רמב"ם וש"פ).
 אמר רב יהודה: מותר להצטנן בפירות. רב יהודה מצטנן בדלעת. רבה מצטנן בינוקא (יש מפרשים: ילד קטן שבשרו קריר או לח מעט. וי"א מין כלי ששתיים ממנו דרך יניקה. או מין צמח או ירק קריר).
 אמר רב פפא: כוס של כסף, מלא - אסור, חסר - מותר. ושל חרס גם חסר אסור מפני שפולט מים. רב אשי אמר: כוס של כסף אפילו חסר אסור, משום שמחליק ונשמט מידו וישפכו המים עליו.
 וכן הלכה (או"ח תרי"ג, ט).

ב. מסרו בשם רבי יהושע בן לוי שהיה שורה מטפחת ערב יום הכפורים ועושה אותה כמין כלים נגובים (- סוחטה כדי שתתנגב) ולמחר מקנח בה פניו ורגליו. ערב תשעה באב שורה מטפחת במים ולמחר מעבירה על גבי עיניו. וכן אמר רבה בר מרי: שורה מטפחת מאתמול ועושה אותה כמין כלים נגובים ולמחר מעבירה ע"ג עיניו. ובערב ת"ב שורה ומניחה תחת מראשותיו ולמחר מקנח בה פניו ורגליו. ויש שלא שנו 'כמין כלים נגובים' והשיבו על כך שאם כן אסור ביוהכ"פ משום סחיטה.
 רש"י הביא גרסה אחרת ולפיה אפילו כמין כלים נגובים אסור משום סחיטה. אין התר אלא במטפחת שמקנח בה ידיו מאתמול ולמחר מעבירה על גבי עיניו והיא לחה מקינוח הידים. וכן מובא בשאלתות. וכן פסק הר"ף ועוד. וכן כתב הרמ"א (תרי"ג, ט). ואילו הרז"ה גרס כגרסה ראשונה.

ג. העיד רבי יצחק בר נחמני בשם רבי יהושע בן לוי שהיה יוצא בסנדל של שעם ביום הכפורים. והוא הדין לתענית צבור. וכן מסר רבה בר בר חנה בשם רבי אלעזר דנינה. רב יהודה יצא בשל היטני (רש"י: מין שעם. הערוך: ערדלים העשויים מצמר. וי"מ: מעץ ערבה). אביי יצא בסנדל העשוי מכפות תמרים. רבא יצא בשל דיבלי (רש"י: של עשבים. רמב"ן: של קש. והערוך גרס: בדיקוליו). רבה בר רב הונא כורך סודר על רגלו ויוצא. והסיק רבא: כל שאינו 'מנעל', אפילו נותן בו כתיים (לנוחות הדריכה) - מותר.
 שנו בברייתא: שוים רבי מאיר ורבי יוסי בקב הקיטע שאסור לצאת בו ביוהכ"פ.
 הרז"ה פסק לאסור לכתחילה לצאת ביוהכ"פ במנעל של שעם, שכן נראה מדברי רבא שהסיק 'לכולי עלמא מנעל הוא'. ואין כן דעת הר"ף ושאר פוסקים.
 ולדעת רש"י (כפי שבאר הרמב"ן), סנדל של עץ אסור בדומה לקב הקיטע שהוא של עץ. לא התירו אלא בשעם ומיני קשים ועשבים (וכן דעת ריא"ן. וכתב ששעם קשה דינו כעץ).
 והרמב"ן חולק וסובר שלהלכה גם של עץ מותר, ולא החשיבו כמנעל אלא לדעת רבי מאיר ורבי יוסי, אבל הלכה כחכמים שאין קרוי 'מנעל' אלא של עור. וכן נפסק בשלחן ערוך. ויש

מאחרונים שמחמירים בשל עץ. וכן יש מחמירים שלא לצאת במנעל העשוי מלֶבָד עבה וקשה, והוא הדין בערדליים של גומא. ואף שאין למחות ביד המקלים, מי שאפשר לו נכון להחמיר בזה ולילך באנפלאות של בגד כנהוג. ואם צריך ללבוש כשיוצא החוצה, ילבש אלו הלבדים או הערדלים שאינם אלא משום חומרא, ולא מנעלים של עור שיש בהם איסור מן הדין (עפ"י משנה ברורה תריד סק"ה).

נעלי 'קורפם' הדומים ממש לנעלי עור, נראה שאסור לנעלם מפני מראית העין. ולחולה יש להקל מדינא (עפ"י מנחת שלמה ח"ב נח, כט).

יציאת הקיטע בקב שלו בשבת – נתבאר בשבת סו.

ד. התינוקות מותרים בכל העינויים ומותר להאכילם להשקותם לרחצם ולסוכם, חוץ מנעילת הסנדל – אין לגדול להנעילם, מפני שהנעילה בניגוד לאכילה רחיצה וסיכה, אינה לצורך גידולו של התינוק, לפיכך גזרו בה חכמים.

א. כתבו הראשונים שקטנים שהגיעו לגיל חינוך באכילה ושתיה, מחנכים אותם גם לרחיצה וסיכה [כל היום, שבוה אין שייך חינוך לשעות כבאכילה ושתיה. משה אפרים; משנ"ב]. ויש חולקים (ע' טור ורמ"א ובהגר"א תרטז, ב ובאור הלכה. ומשמע מדבריו שהעיקר כדעת האוסרים).

ב. רחיצת התינוק בחמין בכל גופו אסורה כבשאר שבתות, אבל מותר לומר לנכרי לרחצו. וכתבו אחרונים שעכשיו שאין נוהגים לרחוץ ולסוך את הקטן בכל יום ואין מניעת הרחיצה והסיכה נחשבת לו לעינוי כלל, אין לרחצו ולסוכו ביום הכפורים אפילו על ידי נכרי (מובא במשנ"ב תרטז).

ג. אם הקטן נועל בעצמו, מחויב אביו להפרישו כל שהגיע לגיל שמבין כשאומרים לו שהדבר אסור (עפ"י או"ח שמג).

ה. שנינו במשנתנו בשם רבי אליעזר, וכן מסר בשמו רבי חנניה בן תרדיון: המלך והכלה [כל שלשים יום] ירחצו את פניהם (מלך ביפיו תחזינה עיניך; כלה – שלא תתגנה על בעלה). והחיה תנעול את הסנדל משום צינה. וחכמים אוסרים.

בירושלמי מובא שחכמים חולקים ואוסרים גם ברחיצת מלך וכלה (וכ"מ ברש"י במשנה). ונראה שאין לנו לומר שתלמוד שלנו חולק על כך. ואולם אעפ"י שבכל מקום הלכה כחכמים במחלוקתם עם רבי אליעזר, כאן כיון שנשאו ונתנו בגמרא לפי שיטת רבי אליעזר משמע שכן הלכה. (ראשונים). ובתוס' ישנים נסתפקו בדבר. והכרעת הפוסקים דלא כהב"ח (תריג – עפ"י כמה ראשונים), להתיר כרבי אליעזר.

וכתב בספר חיי אדם שלא שמענו כיום שהכלה רוחצת, ונראה כי בזמן הזה נמצאים כל היום בבית הכנסת ואין בעלה רואה אותה כל היום.

אמר שמואל: אם מחמת סכנת עקרב – מותרת הנעילה.

כלומר, רשאי לילך למקומות השכיחים בהם עקרבים ולנעול (עפ"י שפת אמת).

דיני נאמנות הכהנים על מומי הבכור; והסמכות הנדרשת להתרת בכורות – נתבאר בבכורות לה-לו.